

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

Оксана Блашків

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Філософія культури

культурофілософія
(Kulturphilosophie)

- розділ філософії, що досліджує суть і значення культури
- філософія історії (процес культурної творчості людства, не збігається з фазами історичної еволюції)
- соціологія культури (розглядає культуру з точки зору її функціонування в даній системі суспільних стосунків)

Культурологія чи філософія ?

- 1) культурологія як самостійна наукова дисципліна,
- 2) культурологія як комплекс дисциплін, що вивчають культуру (відповідно важко говорити про її остаточну сформованість чи завершеність),
- 3) культурологія як частина різних дисциплін, що вивчають культуру.

культурологія як філософія культури
претендує на розуміння культури в цілому

культурологія є складовою частиною філософії культури, що вивчає проблему різноманітності культур
(типологізацію, систематизацію знань про культуру без врахування факторів самопізнання)

Dmytro Čyževs'kyj

1894, Олександрія
1977, Гайдельберг

«універсальний славіст»

ЩО САМЕ У ПРАЦЯХ ВЧЕНОГО ДОЗВОЛЯЄ ГОВОРИТИ ПРО ФІЛОСОФІЮ КУЛЬТУРИ ?

Філософська освіта

Наукові орієнтири

Теорія культурних хвиль

Філософська славістика

Освіта (1911-1924)

1911-13 Петербурзький університет;
астрономія, математика, філософія

1913-17 Університет Св. Володимира у Києві; філософія і
“російська філологія” + індоєвропейська лінгвістика і
словянська філологія;

1920 арешт, “розстріл”, втеча, переїзд до Німеччини

- Гайдельберг (весна 1921 – осінь 1921/22): лекції Карла Ясперса (1883-1969)
- Фрайбург (весна 1922 – зима 1923/24): лекції Едмунда Гуссерля (1859-1938)
- Обов’язкові області навчання:
філософія, індоєвропейська лінгвістика, історія церкви

Г. В. Ф. Гегель (1770 -1831)

Праці Гегеля на важливе джерело культурологічного знання, а виявлення закономірностей розвитку культури дозволяють розглядати концепцію Гегеля як теорію культури.

- Гегель, спираючись на ідеї Просвітництва, де культуру вважали реалізацією людського розуму, розглядає культуру як реалізацію розуму, але це вже Світовий розум або Світовий дух. Все, що робить людина, є втіленням цілей Світового духу, який диригує історією. Гегель виявив **надіндивідуальні закономірності світової культури і передав їх через логіку понять**. Гегель уперше створив грандіозну злагоджену **картину розвитку культури від філософії, релігії й мистецтва до державних форм** вперше було розглянуто як **закономірний, цілісний процес**.
- Гегель не ігнорує різноманітність культурних форм і якісні відмінності національних культур. Але кожна національна культура, за Гегелем, це лише ступінь у саморозгортанні Світового духу.

Карл Ясперс
(1883–1969)

Культурно-історичної концепції базується на ідеї загальнолюдської культури і стверджує ідею історизму. **Історичність** – це щось особливе і неповторне, це традиція, звернення до якої створює певний смисловий континуум. Вічне можна пізнати лише через звернення до індивідуального, неповторного і своєрідного, що було в історії. Історія як людська реальність визначається духовними категоріями, серед яких першість маю ті, що пов'язані з екзистенційним життям. Людство має єдине походження та єдиний шлях розвитку.

У становленні культури він розрізняв 4 стадії – доісторію, древні культури, період осьового часу та технічну добу

Ернст
Кассієром
(1874-1945)

Так виникла
«морфологія
культури»

- культура – це різноманітність символічних форм, тому символічне значення речей, що оточують людину, і символіка дій представляють світ (одиничний предмет передає символіку всього класу речей), визначаючи ставлення людини до світу. «Подорож» по вертикальній осі символу в глибинні шари культури вказувало на можливість пізнання «душі» культури, відтворення її точної моделі.

Едмунд Гуссерль (1859 - 1938)

Феноменологія
культури

Культура в її феноменологічній інтерпретації постає як загальний аспект всіх феноменів, що потрапляють в світогляд людської свідомості. В такий спосіб культурологія стає міждисциплінарною галуззю, що об'єднує різні конкретні науки та філософію культури універсальним предметом пізнання – культурою і загальним методом феноменологічної редукції і рефлексії, що дозволяє диференціювати загальний «потік свідомості», різні його рівні і шари, конкретні феноменальні форми і глибинну інтенціональність “чистої свідомості” (ядерні структури культурних феноменів).

Гуссерль - Чижевський

Мних Роман,
*Дмитрий Чижевский
и формализм:
гуссерлианский
контекст,*

В: Litteraria Humanitas
XVI. Dialogy o
slovanckých literaturách:
tradice a perspektivy,
Brno 2012, с. 135-146.

- Чижевський був учнем Гуссерля, відвідував його лекції та семінари, брав участь в дискусіях і обговореннях
- ...був членом Празького лінгвістичного гуртка, котрий теж був під впливом Гуссерля
- ...співпрацював з гуссерліанцями-філософами, напр. Р.Інгарденом

Гуссерль - Чижевський

Мних Роман,
*Пражский
лингвистический
кружок и русское
философское
литературоведение*,
в: Nosné tradice české
slavistiky, Brno 2012, с. 29
(27-38).

- **Філософське літературознавство** спрямоване найперше на таку інтерпретацію літературного твору, котра з одного боку пов'язана з певною філософською системою, з іншого – розглядає сам твір *на тлі широкого культурно-історичного контексту* як прояв філософії людського духу.

1924-1943(5)

1924 Український вільний університет у Празі (УВУ)

Український високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова у Празі, Російський народний університет, Німецький університет в Празі

1929 докторат з УВУ, дисертація на тему “Гегель і Французька революція”

1931 - 1945 Університет Мартіна Лютера в Галле

1945 - 1949 Марбург

1931 *Нариси історії філософії на Україні* (Прага)

1934 *Філософія Г. Сковороди* (Варшава)

1934 віднайдення манускрипту праці “De rerum humanarum emendatione consultatio catholica” Коменського (Галле)

1941 *Філософія життя Штура* (Братислава)

1941-1944 *Український літературний барок. Нариси. I-III* (Прага)

Д. Чижевський, “Наукова праця на еміграції”
в: “Бюлетень УВАН”, ч. 5, 1946

- [НПнЕ] вжиток нових придбань закордонної науки для нового освітлення тих тем, які вже були розроблені, з нових пунктів погляду, що виникають з нового матеріалу, з нових метод, з нових провідних думок, що їх вжито в чужій науці. Іншими словами: **треба ввести в українознавчу наукову працю нові досягнення світової науки.**
- Праця УВАН мусить хоч почасти бути присвячена якраз **взаємній інформації її членів про нові здобутки чужої науки.** Така інформація матиме значення переважно в зв'язку з наміченими завданнями: оброблення старих тем з нових пунктів погляду.

Наукові плани
(1945)

історія філософії слов'янських народів

Завершивши історію філософії східних слов'ян (росіян і українців), я зробив подальші кроки до підготовки розділів про чехів і словаків

**порівняльна історія
слов'янських літератур; вона
захопила мене передусім
філософським змістом
слов'янських літературних
творів**, а також своєю поетичністю, що
спричинилося до розбудови стилістичних,
мистецтвознавчих та літературних проблем

Культурно-історичні епохи (1978)

<http://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/846-chizhevskiy-d-kulturno-istorichni-epohi/>

- Сенси застосування загальноєвропейської схеми культурного розвитку до українського минулого лежить в тім, що цим самим український культурний розвиток мусимо визнати складовим елементом західноєвропейського, українську культуру – елементом європейської цілісності; коли український культурний розвиток проходив ті самі стадії, що й європейський взагалі, то не тому що на Україну приходили ззовні «впливи», ... а тому, що Україна, яко частина європейської культурної цілісності переживає ті самі внутрішні процеси, що й цілісність, до якої вона належить.

СТИЛЬ

— це сукупність характеристик, властивих літературі, живопису, архітектурі певної епохи

- "Кожна епоха є цілістю, системою рухів та змін, які мають усі якийсь спільний напрям; кожна епоха має своє обличчя, свій власний характер, свій "стиль". Встановити цей стиль є одне з основних завдань історичного дослідження, і історик, досягаючи цієї мети чи наближаючись до неї, не вигадує, не утворює певну картину, а відкриває ту цілість образу епохи, яка в цій епосі дійсно заложена, яка належить образу історичної дійсності."

Культурні стилі

Гайнріх Вельфлін
(Heinrich Wölfflin,
1864–1945)

Юліан
Кшижановський
(Julian
Krzyżanowski,
1892–1976)

- Застосування «культурних стилів» до української літератури виправдало сподівання
- Труднощі: видатні постаті українського минулого («вибухи» індивідуального, котрі важко умістити у рамки певного «стилю»)
- Світова культура + «місцевий» колорит («котляревщина»)

«Теорія культурних хвиль»

синусоїда

«позачасовість»
явищ культури

історичний
характер
культурних явищ

- Раннє
середньовіччя

- Ренесанс

- Класицизм

- Реалізм

Неокласицизм

- Пізнє
середньовіччя

- Бароко

- Романтика

- Неоромантика
(символізм)

Порівняльна історія слов'янських літератур (1968)

- *Outline of Comparative Slavic Literatures* (1952)
- *Історія української літератури* (1956)
- *History of Russian Literature from the Eleventh Century to the Baroque* (1962)
- *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts. I. Die Romantik* (1964)
- *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts. II. Der Realismus* (1967)

Універсалізм барокової символіки

- Розглядаючи питання барокової символіки, Д.Чижевський фокусував увагу на тому, що в контексті слов'янської барокової літератури барокова символіка набуває універсального значення, незалежно від національної літератури та історичного часу, у який розвиваються барокові тенденції. Про це він пише, досліджуючи **символіку книги як космосу** на прикладі чеської, польської та української барокової поезії. Д.Чижевський акцентує на наявності образу відразу трьох книг - Біблії, "Книги Світу" та книги людської душі, і "через кожную з цих трьох книг людина може прийти до пізнання Бога ."

Книга як символ космосу

Що таке світ? Вічна поема...

Книга, глибини якої ти не виміряв у своєму житті
(Гуго фон Гофманнсталь)

Ця книга є світ. Вірші в ній – люди, я думаю, що
у ній так мало хороших віршів, як і хороших людей у світі.
(переклад Івана Величковського
епіграми Джона Оуена)

...СИМВОЛ КНИГИ ЯК СВІТУ ВПЕРШЕ З'ЯВЛЯЄТЬСЯ В Я.А.Коменського

- «Не бракує також допомоги, яка надається всім через Божий послух, бо всім дається все, що може зробити їх мудрими. Це, з одного боку, Книги Бога, потім речі, необхідні для читання Книг Божих – органи чуття, здоровий розум і віра. Ніхто не сумнівається в Книзі Світу, тому що бачить, як вона щоденно відкривається перед обличчям всіх. Також ніхто не сумнівається і в "книзі розуму", яку читають і вночі, і вдень не тільки всі разом, але й кожен окремо, чи він мудрець, чи дурень. Проте у книзі одкровення, яка міститься у Святому Письмі, можна було б засумніватись, оскільки не всі мають її, а також не всі, хто має, читає її; багато людей зовсім не знають, що є така книга.»

...СИМВОЛ книги як світу Г. Сковороди

- «Чи не прекрасний храм премудрого Бога, світ цей? Є ж три світи. Перший є всезагальний і світ населений, де живе все народжене. Цей, складений із незліченних світ-світів, і є великий світ. Інші два – часткові й малі світи. Перший – мікрокосм, тобто світик. Малий світ, або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія. А як сонце є головою світу, то не дивно, що людина названа мікрокосмом, тобто маленьким світом. А Біблія є символічним світом, тому що у ній зібрані фігури небесних, земних і глибинних створінь, щоб вони були монументами, які ведуть нашу думку у поняття вічної природи, прихованої у тлінній так, як малюнок у фарбах своїх.»

Духовні мандри барокової людини

- **"Барокова людина** – а це переважно релігійна та аскетична барокова людина – загалом задоволена земним буттям, наповнена повнотою і красою розмаїтого світу. "Нарікає" на світ, але лише за те, що цей світ "несталий", "змінний", "минуций". Часове "чергування речей" примушує барокову людину помилятися в світі...
- **"подорожній"**, "мандрівник" та самотник належать до найбільш улюблених образів, а посередництвом ранньої романтики – далі до поезії бароко, у великий близький їй міф"

Філософсько-літературний проект «Бароко»

...естетичні та літературні цінності барокової літератури залишилися непоміченими і на Заході. Літературу європейського барока так само треба було ще "відкрити", як і літературу барока українського. Найгірше стояла – та й ще стоїть – справа з поезією барока в слов'янських літературах. ... Літератури слов'ян між 1580 – 1750 рр. не були оформлені навіть термінологічно. ... частина падала до літератури Ренесансу, частина до мотлоху часу "підупаду" ("темно"), частина до "євангеліцької" літератури, яка дивним чином вціліла в часи загального підупаду (у чехів). Самий термін, що дозволяв об'єднати з формального, літературно-естетичного пункту погляду весь літературний матеріал, термін "література барока" або "барокова література", цей термін було висловлено у слов'ян десь коло 1930 р. ...

(*Український літературний барок, 1941*)

Bondarevska Iryna,
Dovha Larysa

*The Concept of the
Baroque in the Works
of Dmytro
Chyzhevsky,*

“Journal of Ukrainian
Studies”, Vol. 32, No 2,
Toronto 2007, p. 19–20.

"Немає підстав стверджувати, що Дмитро Чижевський створив оригінальну теорію бароко або розвинув оригінальні підходи до вивчення культури цього періоду. Він радше використав існуючі розробки, загальні уявлення та підходи до аналізу мистецтва, літератури та культури. Основним досягненням його праці у вивченні культури є застосування певного набору теоретичних інструментів для аналізу історії української культури. Чижевський виконав поставлене завдання – показати засобами теоретичного аналізу конкретного історичного матеріалу, що українська культура є частиною європейської культури і що ритм її розвитку такий самий, як і європейської"

підходи до слов'янської світоглядної думки: філософський та духовно-історичний

філософські ідеї сприймаються в їхньому логічному співвідношенні, у їхній логічній послідовності, простежується "рух думки", історичний процес розвитку філософського мислення бачиться як логічний розвиток ідеї. ... коли нам розкриваються логічні лінії розвитку філософії, коли нам пропонують переважно "великих мислителів", які можуть вважатися типовими представниками специфічної точки зору ...

- сприймає філософію як явище і силу конкретного історичного процесу. Тобто філософія розглядається у її залежності від конкретної місцевості та певного народного характеру, у її оточенні, в історичному просторі й історичному часі, докладно досліджуються умови виникнення й розвитку окремих рівнів і форм філософських ідей, простежуються впливи цієї філософії на культурне середовище

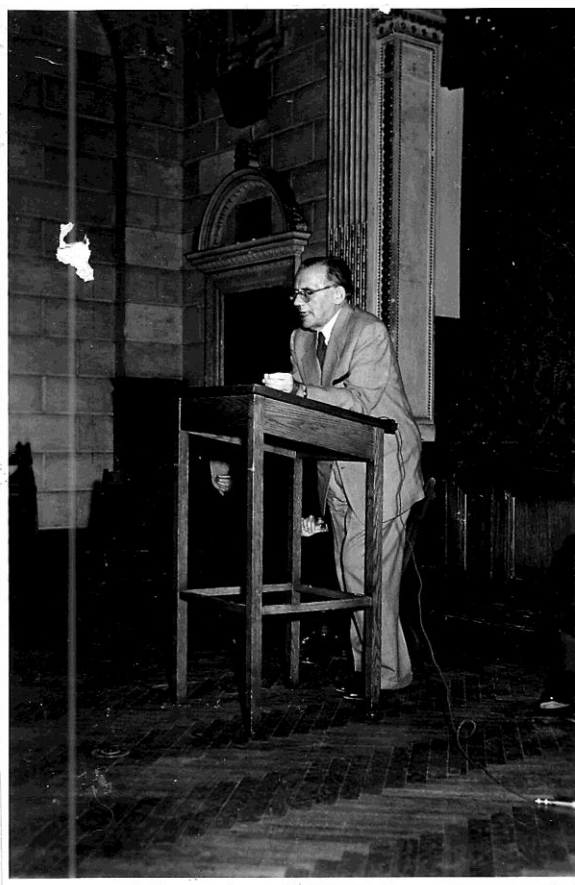
*Wesen und Aufgaben der tschechoslovakischen
Philosophiegeschichte, "Slavische Rundschau", 1936*

"не лише проблема народного характеру слов'ян вимагає ретельного опрацювання історії слов'янської філософії, але й передусім той факт, що **культурне життя слов'ян розвивалося в тісному зв'язку з філософськими ідеями**, а часто й у сильній залежності від них, слов'янські письменники, митці, учені й політичні діячі не лише користали з **філософських ідей, але часто самі творили на філософському ґрунті**. Неоригінальні чи несуттєві з філософської погляду філософські явища мали у слов'ян надзвичайно важливе значення як "симптоми" духовної ситуації чи навіть як показники подальшого розвитку"

Нариси історії філософії на Україні

- Для характеристики української філософської думки робить великі труднощі ще те, що українське культурне життя не завше було різко та яскраво усамостійнене і відокремлене. Мінявся і ступінь політичної залежності і ступінь рівня національної свідомості інтелігенції, — отже, найважливіші з передпосилок культурного розвитку.
- Навіть мова, яка часто може служити критерієм, чи відносити дану особу до тієї чи іншої культури, і вона тут не може бути певним мірилом вже через те, що в українській мові майже не писав ніхто з українських мисленників. Проте, національні особливості виявлялись в їх думках, як це завжди буває, цілком спонтанно, «само собою».

Д.Чижевський *Життєпис, 1945*

... діяльність вузівського педагога заторкає саме ті проблеми, які є особливо актуальними для європейської дійсності, проблеми, які я об'єдную в одному понятті:

„Шляхи до культурного зближення європейських народів“.